

Heda Šegvić, *Od Protagore do Aristotela: Eseji iz antičke filozofije morala*, prevela Ana Gavran
(KruZak: Zagreb, 2020), xix + 199 pp.

Prikaz zbirke radova Hede Šegvić (1957 – 2003), naše nedovoljno poznate povjesničarke filozofije, prigoda je da uoči skore dvadesete godišnjice njene smrti najprije kažemo nešto o njezinu životu i radu.

Heda Šegvić rođena je 24. travnja 1957. godine u Splitu, gdje je završila klasičnu gimnaziju. Nakon kratkog pokušaja studiranja u Zagrebu, 1977. godine upisala je studij filozofije u Beogradu. Po završetku studija 1982. godine odselila je u Sjedinjene Američke Države. Najprije je upisala studij filozofije na Kalifornijskom sveučilištu u Los Angelesu, a 1984. godine prešla je na Princeton, gdje je studirala s Michaelom Fredeom i Johnom Cooperom. Doktorirala je 1995. disertacijom pod naslovom *The Good and Human Motivation: A Study in Aristotle's Ethics (Dobro i ljudska motivacija: studija o Aristotelovoj etici)*.

Još tijekom doktorskoga studija dobila je predavačko mjesto na Kalifornijskom sveučilištu u Santa Barbari, a od 1995. godine pa do smrti radila je na Sveučilištu u Pittsburghu, s vrlo jakim odsjekom za filozofiju i živom zajednicom proučavatelja antičke filozofije. Bila je gostujući istraživač na Sveučilištu u Cambridgeu 1996/97, gdje je radila s Mylesom Burnyeatom i Malcolmom Schofieldom, i ponovno na Princetonu 2000/01. Ranije joj je dijagnosticirana multipla skleroza, teška bolest koja je Hedin život »u valovima« činila sve težim, da bi je konačno ljeta 2002. prikovala za krevet. U tom najmučnijem periodu života uz nju je bio Myles Burnyeat, koga je upoznala za njegova gostovanja u Pittsburghu 1996. godine i s kojim se je vjenčala u zimu 2001. godine. Umrla je 12. ožujka 2003. u Cambridgeu, u 47. godini života.

Heda Šegvić nije objavila mnogo za života. Njeni radovi sakupljeni su u zbirci *From Protagoras to Aristotle* (Princeton: Princeton University Press, 2009) koju je priredio Myles Burnyeat.¹ Hrvatsko izdanje, u prijevodu Ane Gavran, izdao je KruZak 2020. godine. Zbirka je podijeljena u tri dijela. Prvi dio čine tri članka koja povezuje fokus na Platonov dijalog *Protagora*, drugi dio zbirke čine tri članka o Aristotelovoj etici, dok treći dio čine dva stručna

¹ Koliko mi je poznato, jedini objavljeni rad Hede Šegvić koji nije uključen u ovu zbirku je »Deliberation, Practical Wisdom and the Self in the *Nicomachean Ethics*«, u: Aleksandar Pavković (ed.), *Contemporary Yugoslav Philosophy: The Analytic Approach* (Dordrecht: Springer, 1988), pp. 283–309.

rada – kritički prikaz Crispova engleskoga prijevoda Aristotelove *Nikomahove etike* i kratak pregled tzv. »sokratovskog pitanja«.

Članak »Protagorino političko umijeće« rezultat je pažljivog i slojevitog čitanja Platonova dijaloga *Protagora*. Prema tom čitanju, Protagora nije tek karizmatični »prodavač magle« lakovjernim bogatašima koji streme političkom ugledu i moći, nego ozbiljan mislilac s koherentnim shvaćanjem dobroga života i umijeća dobrog življenja. To shvaćanje počiva na relativističkom poimanju morala koje Sokrat ne dijeli, a Šegvić pokazuje da ono nije do kraja ispitano i opovrgnuto u tom dijalogu. K tome, Šegvić smatra kako je Protagorino poimanje dobrog života i umijeća življenja ostavilo dubok trag na Aristotela, što je dodatno razradila u člancima o Aristotelu.

U članku »Homer u Platonovu *Protagori*« Šegvić vrlo detaljno i uvjerljivo analizira homerovske aluzije u tom dijalogu. Suptilno se služeći homerovskim izrazima i aluzijama, Platon uspoređuje Sokratov odlazak u Kalijinu kuću, gdje razgovara s Protagorom, s Odisejevim silaskom u Had, dok Protagoru uspoređuje s čarobnicom Kirkom i zavodljivim pjevačem Orfejem, što je kasnije razrađeno u *Sofistu*, gdje se sofiste prikazuje kao čarobnjake. Ovaj članak pokazuje kako se *mythos* i *logos*, književnost i filozofija, neraskidivo prepliću i međusobno dopunjuju u Platonovim dijalozima. Dakako to predstavlja poseban izazov za tumače, a Šegvić nam ovim člankom demonstrira kako valja odgovoriti na taj izazov.

Treći članak, »Nitko ne griješi namjerno: značenje 'sokratovskog intelektualizma'«, najvažniji je i najcitiraniji rad Hede Šegvić, izvorno objavljen u prestižnoj serijskoj publikaciji *Oxford Studies in Ancient Philosophy* i još jednom (djelomično) otisnut u Blackwellovom *A Companion to Socrates*.² Pod »sokratovskim intelektualizmom« obično se razumije stajalište koje Platon pripisuje Sokratu u nekoliko svojih dijaloga, naime da je vrlina znanje, odnosno da je znanje nužan i dovoljan uvjet dobrog života. Tom stajalištu obično se prigovara da zanemaruje emocionalnu i voljnu stranu ljudskog života ili pak da tu stranu tumači odviše intelektualistički. Šegvić pak tumači Sokratovo stajalište na način koji izbjegava ova dva prigovora, tvrdeći da, prema Sokratu, svako djelovanje ljudske duše uključuje razum, tako da su emocionalna i voljna strana ljudskog života zapravo stvar razuma i znanja. Šegvić svoje tumačenje razvija pažljivom analizom dvaju naoko paradoksalnih tvrdnji koje Platon pripisuje Sokratu, a to su tvrdnja da nitko ne griješi namjerno i tvrdnja da slabost volje (*akrasia*) ne postoji.

² Sara Ahbel-Rapp, Rachana Kamtekar (eds.), *A Companion to Socrates* (Blackwell: Oxford, 2006), pp. 171–185.

S četvrtim člankom započinje dio zbirke posvećen Aristotelu. Članak »Aristotel o vrstama dobra« daje odličan prikaz Aristotelovih promišljanja o dobru. Šegvić tvrdi da Aristotel želi »sačuvati pojave« svojom etičkom teorijom, pa stoga priznaje postojanje većeg broja različitih intrinzičnih dobara oko kojih se grade različita poimanja sretnog života. Eudoks je dobro uočio važnost koju ugoda ima ljudskom životu, ali je pogriješio kad je smatrao da je ona jedino dobro. Sofisti su ispravno primijetili važnost koju čast može imati u ljudskom životu, ali su pogriješili kad su smatrali da život koji nije posvećen stjecanju časti i ugleda ne može biti sretan život. Sokrat je dobro opazio važnost koju razum i znanje igraju u ljudskom životu, dok je Platon s pravom insistirao na objektivnosti dobra, iako su i njih dvojica, svaki na svoj način, patili od jednostranosti u svojoj etičkoj teoriji. Jedini koji je u cijelosti uvažio postojanje većeg broja dobara, tvrdi Šegvić, bio je Protagora. On je jedini »sačuvao pojave«, ali je za to, po Aristotelovu mišljenju, platio preveliku cijenu, jer je odbacio sve osim pojava. Aristotel smatra da postoji objektivna etička istina, ali ona ne leži u ideji dobra, onkraj i neovisno od onoga što se ljudima pojavljuje kao dobro, nego leži u vrijednostima koje nam se pojavljuju kao krajnja dobra, određujući naša poimanja sretnog života i strukturirajući naša stremljenja u cilju ostvarenja tih poimanja. Pa ipak, »ako je od ikoga naslijedio poštovanje za ono što drugi misle po pitanjima vrijednosti i o nama samima«, piše Šegvić u idućem članku (p. 156), »najvjerojatnije je to od Protagore«.

Članak »Aristotelova metafizika djelovanja« donosi originalnu analizu psiholoških elemenata koji su, prema Aristotelu, nužno uključeni u svaku epizodu ljudskog djelovanja (*praxis*). Kad Aristotel govori o tome da svaka epizoda ljudskog djelovanja uključuje pojavno dobro, Šegvić to smješta u kontekst Aristotelova dijalektičkog pristupa etici i utjecaja koji je na njega izvršio Protagora. Naime, djelatnik mora imati neki cilj (*telos*, *heneka hou*, »ono radi čega« [ne »ono zbog čega«, kao na pp. 121 i 149]) i taj cilj djelatniku se mora pojavljivati/činiti dobrim da bi djelatnik bio potaknut na djelovanje. Za razliku od Protagore, međutim, Aristotel smatra da ono što se djelatniku pojavljuje kao dobro ne mora nužno i biti dobro, a često i nije dobro, jer mnogi djelatnici nemaju adekvatno razvijen karakter. Osoba s vrlinama i praktičnom mudrošću disponirana je tako da joj se uistinu dobre stvari i pojavljuju kao dobre, što takvu osobu motivira na djelovanje koje se može objektivno nazvati dobrim. S tim uvidom, da etička ispravnost podrazumijeva težnju ispravnom cilju i ispravnu dispoziciju djelatnika, Aristotel daje za pravo Sokratu. Šegvić tako tvrdi kako je »Aristotelovo novo objašnjenje djelovanja bilo je rezultat njegove odlučnosti da pronade ravnotežu između sokratovske i protagorovske

pozicije u pogledu istine i pojava, i da izbjegne ono što je smatrao zamkama obiju pozicija« (p. 123).

U šestom članku, »Deliberacija i izbor kod Aristotela«, Šegvić obrađuje tri ključna ali vrlo složena i prijeporna pojma u njegovoj etičkoj teoriji, a to su pojmovi deliberacije (promišljanja, *bouleusis*), izbora (*proairesis*) i praktički mudre osobe (*phronimos*). Deliberacija je diskurzivni misaoni proces koji, ako je uspješan, dovodi do izbora. Šegvić pokazuje kako deliberacija ne služi samo postizanju zadanoga cilja, nego također uključuje usmjeravanje ili preusmjeravanje djelatnikovih želja. Drugim riječima, deliberacija nije samo instrumentalna, usmjerena isključivo na sredstva da se dođe do postavljenoga cilja, nego ona suštinski uključuje i *odabir* samoga cilja, sukladno djelatnikovom poimanju sreće i dobrog života. To objašnjava zašto Aristotel smatra da izbor bolje otkriva djelatnikov karakter nego samo njegovo djelovanje. Iako Aristotel ne raspolaže tradicionalnim pojmom volje, kao odvojene sposobnosti koja pokreće na djelovanje, Šegvić ističe da mu se Aristotel približava utoliko što smatra da je jedna od funkcija razuma ona praktična, a to je usmjeravanje i određivanje djelovanja.

Dva kraća teksta u trećem dijelu knjige pokazuju autoričine vrline i u kraćim formama. Prvi tekst je kritički prikaz prijevoda *Nikomahove etike* koji je sastavio Roger Crisp za poznatu ediciju *Cambridge Texts in the History of Philosophy*. U tom prikazu Šegvić uspoređuje Crispov prijevod s Rossovim i Irwinovim, ističe njegove prednosti ali i konstruktivno ukazuje na njegove nedostatke. Osobito joj je stalo da se neke Crispove napomene ne pročitaju kao »pokušaj izoliranja Aristotela iz suvremenih etičkih i političkih debata« (p. 194). U drugom tekstu Šegvić ukazuje na probleme s kojima smo suočeni kad se kroz različite vrste izvještaja o Sokratu pokušavamo probiti do povijesnog Sokrata. Šegvić sugerira da ipak postoje »dvije ili tri stvari koje znamo o Sokratu«, a to su njegov pojam brige za dušu, njegova metoda brige za dušu kroz kontinuirano propitivanje vlastitih i tuđih stajališta, te dvije povezane etičke teze – obje detaljno obrađene u trećem članku u ovoj zbirci – a to su da nitko ne griješi namjerno i da slabost volje nije moguća.

Knjiga također sadrži informativan i osobno intoniran uvod Charlesa Brittaina, profesora antičke filozofije na Sveučilištu Cornell, kolege i prijatelja Hede Šegvić. U tom tekstu Brittain daje pregled osnovnih biografskih podataka o autorici, sažima i ocjenjuje njezine radove te ističe njihova glavna dostignuća. Među njima izdvaja »briljantno originalna i sugestivna stajališta o antičkoj etici«, »cijeli niz vitalnih povijesnih i filozofskih pitanja za daljnja istraživanja« i »izvanrednu eleganciju engleskog jezika« (p. xviii). Na žalost, ovo posljednje uopće nije vidljivo u prijevodu.

O pojedinim prevoditeljskim rješenjima uvijek se može raspravljati. Primjerice, riječ *power* u političkom i etičkom kontekstu vjerojatno bi bilo bolje dosljedno prevoditi kao »moć«, a ne kao »sposobnost«. Kako »sposobnost« nije sretan prijevod pokazuje sljedeća rečenica: »[O]no što razlikuje tiranina od ostalih jest iznimna sposobnost koju posjeduje« (p. 56). Također, riječ *want* možda se mogla dosljedno prevoditi kao »htjeti« i »htijenje«, usprkos tome što riječi »željeti« i »želja« (*desire*) na nekim mjestima u hrvatskom prijevodu djeluju prirodnije, dok su na nekim očito neprikladne, npr. na stranici 134 gdje je riječ o *boulēsis*. Tehnički izraz *deliberation* (grč. *bouleusis*, a ne »*boulesis*« kao na stranicama 157, 158 i 166) na većini mjesta prevodi se kao »deliberacija«, no na nekim mjestima u knjizi prevodi se i kao »odlučivanje«, »promišljanje« i »razmatranje«, što bi hrvatskog čitatelja moglo navesti na krivi trag, dok će mu kovanica »deliberator« zacijelo zvučati neobično.

Problem s prijevodom ove knjige, međutim, nisu pojedina terminološka rješenja nego činjenica kako on općenito nije prilagođen hrvatskoj sintaksi i izričaju, a posebice zapinje na idiomatici. Na primjer, *to go about arguments* ne znači »napustiti argumente« (pp. 39 i 40), nego »baviti se argumentima«; *consensus of the ages* nije »konsenzus u pogledu godina« (p. 51), nego »vjekovni konsenzus«, odnosno uvriježeno mišljenje od antike do danas; *brute force* nije ni »okrutna snaga« (p. 66) ni »brutalna snaga« (p. 67), nego »sirova sila«. *Socrates' construal of wanting* i *Aristotle's construal of deliberation* nisu »Sokratovo ustrojstvo htijenja« (p. 62) i »Aristotelovo ustrojstvo deliberacije« (p. 166), nego »Sokratovo poimanje htijenja« i »Aristotelovo poimanje deliberacije«. Fraza »*X alone*« ne znači »sam X«, nego »jedino X«, pa prijevod »Protagora je sam mudar« (p. 38) ili »Sama vrlo osoba prema Sokratovom stajalištu u potpunosti radi ono što želi« (p. 87) gubi na smislu, jer je riječ o tome da je *jedino* Protagora mudar, odnosno da *jedino* vrlo osoba radi samo ono što hoće. Kad Šegvić kaže: *Aristotle follows Plato up to a point*, ona ne želi reći da »Aristotel Platona slijedi do zaključka« (p. 144), nego da ga slijedi samo djelomice, ne do kraja. Zaključni primjer primjenjiv je i na ovo hrvatsko izdanje: *Minor revisions would go a long way here* ne znači da bi se »manje izmjene ovdje mogle napraviti« (p. 192), nego da bi one ovdje predstavljale veliko poboljšanje.

Prijevod zapravo ostavlja dojam nedovršenosti, kao da se izdavač požurio otisnuti knjigu prije negoli je obavljena stručna redakтура i prije negoli je pažljivo pročitan i korigiran probni otisak knjige. Na žurbu ukazuju i propusti tehničke naravi – tipografske pogreške, izostali kurzivi, ispuštene rečenice, netočne reference – ali i amaterski dizajnirana naslovnica te izostanak kazala. Naime, engleski izvornik sadrži čak pet kazala (antičkih imena, suvremenih

imena, pojmova, grčkih termina i mjesta), što knjigu čini dodatno upotrebljivom, jer stručnjacima, studentima i drugim čitateljima omogućuje prigodno konzultiranje.

Budući da ova zbirka radova naše prerano preminule povjesničarke antičke filozofije svakako zaslužuje i temeljito iščitavanje i višekratno konzultiranje, nadamo se skorašnjem ispravljenom i proširenom hrvatskom izdanju.

Pavel Gregorić